

Bilsay Kuruç Son Yazısı / Tüm Yazıları

Işık Kansu ile 'Büyük Çöküş'

28 Mart 2022 Pazartesi

Haftalık The Economist dergisi 1843'ten beri kesintisiz yayımlanıyor. İngiliz ve dünya sermayesinin kulağını, gözünü, hatta niyetlerini yansıtır. İyi koku alır, gerekirse verir. 12-18 Şubat sayısının kapağında şu başlık var: "Kosu sona erince". Alt başlık: "Eğer piyasalar çökerse ne olacak?"

Bu da nereden çıktı? Kapitalizmin piyasaları uzun süredir duraksamadan koşuyorlardı. Covid'den zarar değil, yarar görmüşlerdi. Sermayenin sesi şimdi niçin boğuk çikiyor? Biliyoruz, 2008'in "Büyük Çöküş"ünden sonra kapitalizm gönlü rahatlığı ile bir "Büyük Çıkış" yakalayamadı. Dönüp bakınca, kapitalizmin 20. yüzyılında büyüme dönemleri hep tükenişlere, kriz senaryolarına dönmüştür. Önce bir büyük uyarıkriz (1914-18), sonra 1929, sonra bir daha büyük uyarıkriz (1939-45), daha sonra 1970'lerin krizi ve en son en büyük "çöküş", 2008. Birbirinin kopyası mı? Galiba değil. Hele sonuncusu galiba hiç değil. Düşünelim. Çünkü içinde idik ve içindeyiz. Düşünmek, tartışmak ve kavramak zorundayız. Eğer o zaman, 2008'de bir hüküm vermişsek doğru mu görmüşüz? Bilgimiz, bakışımız yeterli mi imiş? İngilizin tedirginliğini uyarı sayalım.

DÜNYA BATACAKTI

15 Eylül, 2008 Pazartesi günü Amerika'nın büyük şirketi Lehman Brothers resmen iflas etti. Kurtarmadılar. Hemen peşinde dünyanın en büyük sigorta şirketi AIG vardı. Kurtardılar, yoksa sadece Amerika değil, kapitalizmin sigortaladığı dünya kurtarılamayacak şekilde batacaktı (Hemen sonra zincir şeklinde başkaları da dizildi. Bunlara girmeyelim). Herhalde 16 Eylül olmalı, dostum Işık Kansu aradı. "Neler oluyor" diye soruyordu. İşte gazetecilik! "Çok önemli"yi hissediyor. Kansu ile paylaştığım gözlemleri haftalar boyunca yayımladı. Şimdi kısaca onlara dönüyorum. Doğru, yanlış, eksik nerede? İngilizin uyarısı gelecek için belki bir işe yarar. Birkaç kesit alalım.

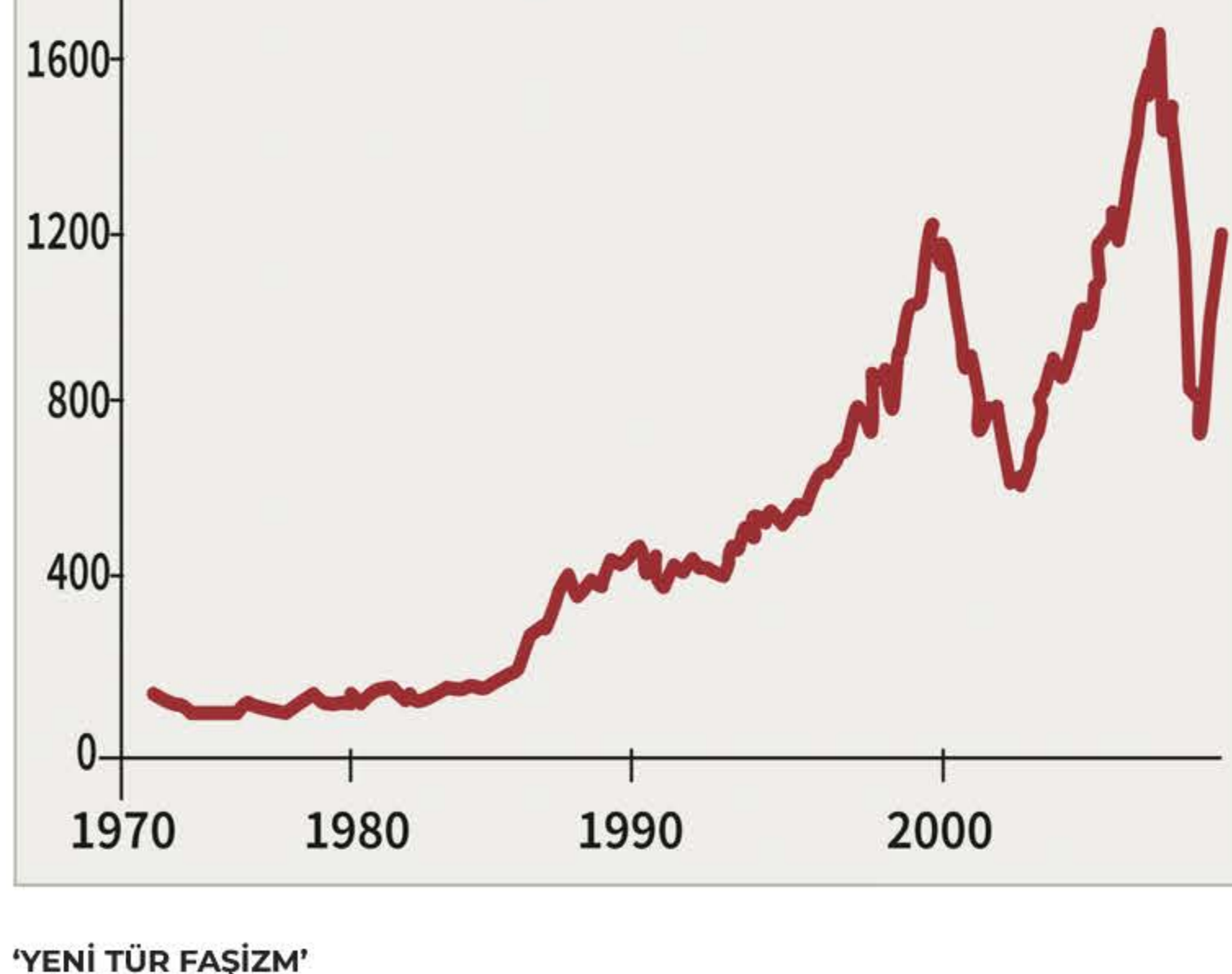
20 Eylül, 2008'deki "Ankara Kulis'i"nde Kansu sormaya başlıyor. O hafta içinde Amerika Merkez Bankası'nın (Fed) 1987-2006 arasındaki başkanı Greenspan'ı TV'de izlemiştim: "Bu oyunda daima kazananlar ve kaybedenler olacaktır. Ekonomide kimseyi kurtarma gibi bir görev yoktur. Kim zayıfsa batacak, kim güçlüyse kalacak" diyordu. Üstat o senaryonun sahibi rolündeydi. Kansu, "Bunalım küresel düzeyde önenebilir mi?" diyor. Ben de "Bunalımı durdurma gibi bir şey yoktur kapitalizmde. Yıkılacaklar, yıkılacakları yere kadar gidecekler. Sonra yeniden toparlanma olacak. Greenspan'ın kastettiği de budur" diyorum. İsbetli mi? Hayır. Kapitalizmin daha önceki tükeniş senaryolarına göre konuşmuşum. 2008'in Amerika, dünya ve Türkiye kapitalizmi için farklılığını zaman ilerledikçe, yeni finansal hamleleri görüp, yeni bilgilere eriştiğçe kavrayacağız. Bu yazıda değil, onlara daha sonra gireceğim.

29 Eylül'de neler demişim: "Finans yaklaşık on yıldır Amerika'da gerçekte var olmayan değerlere dayanarak büyüyor. Kapitalizmin kof ayağı vaatlere dayanıyor. Dünyanın (toplam) milli geliri yaklaşık 60 trilyon dolar. Vaat edilen değerler 600 trilyon dolar civarında... Kapitalizmin böyle şişkinlik yaratarak büyüdüğü dönemlerde elinde taze parası olmayanlar, sahip olduğu varlığı paraya çeviremeyenler batar. Gayrimenkul, hisse senedi, borç senedi böyle ortamlarda beş para etmez. Yarınki fiyatları belli değildir. Yarınki fiyatı belirleyecek ölçü birimi, yani doların fiyatı da belli değildir." İsbetli mi? Genel olarak, evet. Ama sonraki yıllarda yapılan analizler için başka, ciddi boyutları da olduğunu gösterdi. Bunları kavramamız gerekecek. Onlara sonra geleceğiz.

'MODEL ÇÖKÜYOR'

11 Ekim'de Kansu bu başlığı atmış. Yanlış mı? Soruyor: "Kapitalizmin sonu geldi diyenler var..." Yanıtım: "150 yıl önce İngiltere ile başlayan, ABD'ni süren ve bir imparator ülkenin dünyayı kendi parası ile yönetmesi modelinin, Anglosakson kapitalizminin sonuna geldik... Küreselleşme ABD'ye ek borçlanma olanağı getiren bir aşamayı. ABD o aşamada dünyanın kreditorü olmaktan çok, dünyaya kendini finanse ettiren, dolayısıyla dünyanın en borçlu ülkesi haline geldi. Sovyetler'in bitiş ile birlikte model kendi dinamiklerini döndüremedi, düşen kâr oranlarını kurtarmak için yayımlacığa, yeni topraklara, enerji kaynaklarına ve siyasi denge oyunlarına yöneldi. Önce Doğu Avrupa hedefteydi. Yugoslavya parçalandı. Ardından Ortadoğu'ya yöneldi ve birinci Irak savaşını başlattı. Üçüncü hedef Afrika'dı, Somali'den başladı. Yayılmacılığın devamı Doğu Avrupa'daki turuncu rejimlerle oldu. Ortadoğu'ya 2. Irak savaşı ile girdi. Kafkasya'ya el attı ve son hedef İran'dır. Çevredeki turuncu rejimler Türkiye'de de yeşil rejim ile tamamlanıyor."

'YENİ TÜR FAŞİZM'

Devamı şöyle: "Bu tabloda küreselleşmenin en büyük aktörünü gözden kaçırmamak gerek... Yaklaşık 2 trilyon dolar rezervi bulunan Çin, ABD'nin hem rakibi, hem de güvencesi." Soru geliyor: "Yeni dünya imparatoru Çin mi olacak?" Yanıt: "Hayır. Uzunca sürecek bir kaotik döneme, bir kapitalist modeller çığına giriyoruz. İngiltere'nin dünya imparatorluğu çöküşünde de böyle olmuştu... Dünya artık Amerika'yı finanse etmek istemiyor. Yeni aktörler Çin ve Hindistan da dünyayı yönetecek çapta değişiler. Kısacası, kapitalist ülkeler kendi modelleri içinde kendilerini hasarla idare ederler."

Yine soruyor: "Anlattıklarınızın siyasi sonucu ne olur?" Yanıt: "Ülkelerde ucuz bir faşizm beslenir. Turuncu rejimlere bakarsanız faşizme çok yakın modeller olduğunu görürsünüz. Türkiye'deki yeşil model de benzer bir uygulamadır. Vitrinde partiler var gibi ama ABD yalnızca bir tanesini, yeşil olanını istiyor. 'Bu parlamenter vitrinin arkasında her şey olur' diyor. Böyle rejimler dışarıdan parayla beslendikleri takdirde ceberut olurlar. Parayla beslenmedikleri anda ceberutluklarını artırmak ister fakat dayanaksız kalırlar. Yeni tür faşizmin 1930'ların faşizminden farkı da bu olacaktır."

TARİHE MERAK ARTTI

25 Ekim'de Kansu yeni soruyu, dolaştırıp yeniliyor: "Yeni dünya düzenini kim kurgulayabilir?" Yanıt: " 'Bas bas paraları Leyla'ya' farkısındaki gibi dünyayı likiditeye boğanların yeni dünya düzenini kurma olasılığı yok. Bunun zihni bir hazırlığı da yok. Bundan sonra ne tür kapitalizmler karşısında olacağımız belirsiz."

Görüşler isabetli mi? Fena değil. Ancak Amerika'nın dünya çapında finansal ağırlığını, bunun etkilerini hesaba katmamışım. Belirleyici mi? 2008 çöküşünü hazırlayan model (senaryo) gitgide artan finansal ağırlıkla işlediğine göre, 2008'den sonrası na buna göre değerlendirilmeli (Gelecek yazıda bunu vurgulayalım). Amerika'nın dünya savaşına, bunun stratejisi ve diplomasisine merake: 2008'de bunlar normal gözlemlerdi. O tarihten sonra birkaç alanda meraklı ve "uzman" sayısında büyük artış oldu. Bir de tarihe merak arttı. Acaba bunlar kapitalizmin bir iniş (uzun sürecek çöküş) içinde olduğunun belirtileri mi? Benim alanım dışında kalıyor.

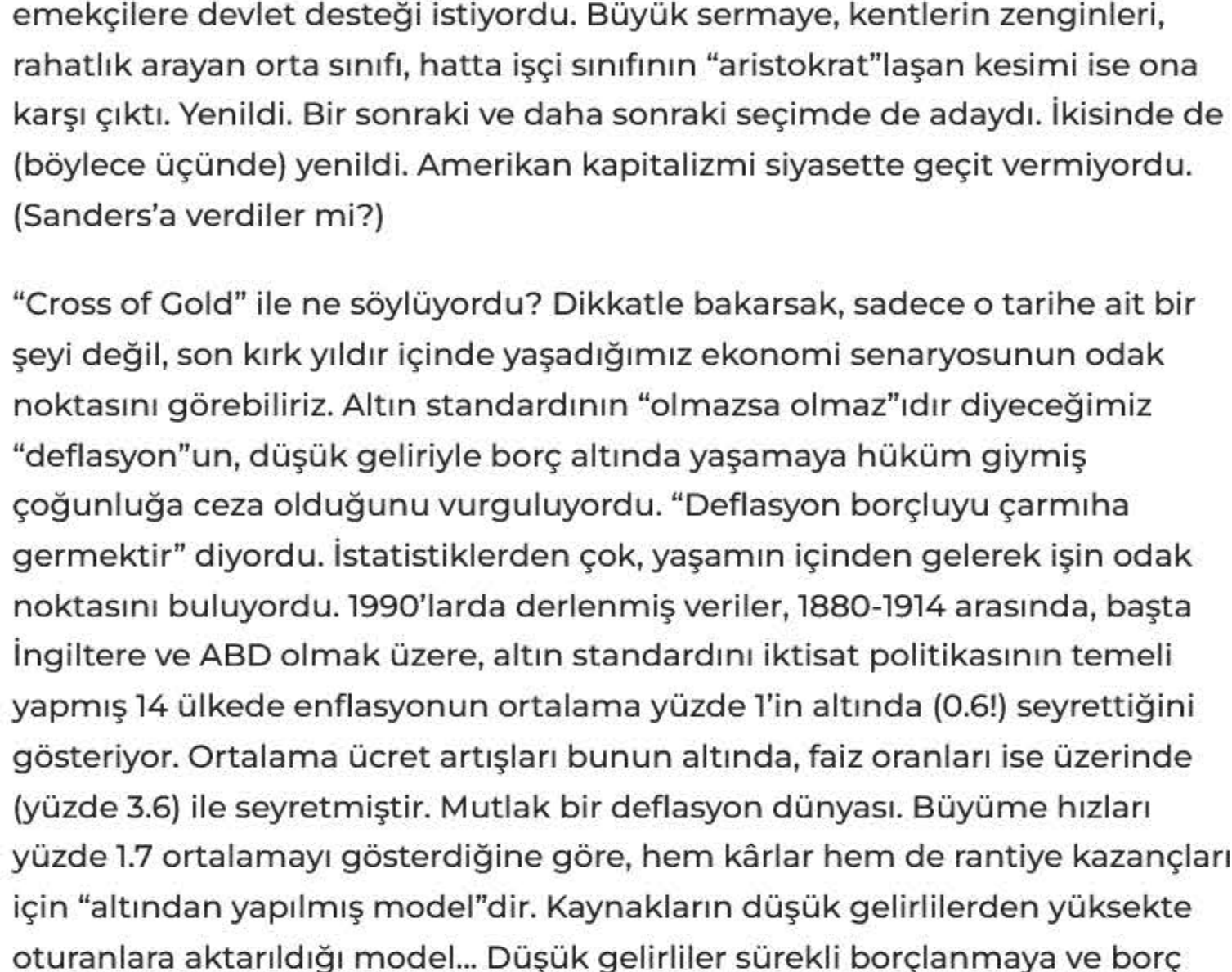
Işık Kaşnu ile 2008 söyleşilerini burada keştebiliriz. Orada Türkiye üzerine konuşmalar da var. Girerek, konuyu dağıtmış oluruz.

AMERİKALİ BRYAN İLE İNGİLİZ TEYZE

Tarihe merak arttı, dedim. Doğru bir yere değersizdir. William Jennings Bryan, kendini iyi yetiştirmiş bir siyasetçiydi. Küçük çiftçiler ve ezilenler başta olmak üzere Amerikan halkının nasıl bir "ekonomi cenderesi"ne hapsedildiğini kendine dava haline getirdi ve 36 yaşında, 1896'da partisinin (Demokrat Parti) başkanlık toplantısında (convention) ünü yüzyılı aşan bir konuşma yaptı: "Cross of Gold". Türkçesi "Bizi altından yapılmış bir çarmlıha gerdimiz!" Bu konuşma Bryan'ı partisinin lideri yaptı. "Altın standardı"na son verilmesini, başta çiftçiler olmak üzere, daima kaybeden emekçilere devlet desteği istiyordu. Büyük sermaye, kentlerin zenginleri, rahatlık arayan orta sınıfı, hatta işçi sınıfının "aristokrat"laşan kesimi ise ona karşı çıktı. Yenildi. Bir sonraki ve daha sonraki seçimde de adaydı. İkisinde de (bölence üçünde) yenildi. Amerikan kapitalizmi siyasette geçit vermiyordu. (Sanders'a verdiler mi?)

"Cross of Gold" ile ne söylüyordu? Dikkatle bakarsak, sadece o tarihe ait bir şey değil, son kır yıl içinde yaşadığımız ekonomî senaryosunun odak noktasını görebiliriz. Altın standardını "olmazsa olmaz"dır diyeceğimiz "deflasyon"un, düşük faizle borç altında yaşamaya hüküm giymiş çoğunluğa ceza olduğunu vurguluyordu. "Deflasyon borçlu çarmlıha germektir" diyordu. İstatistiklerden çok, yaşamın içinden gelecek işin odak noktasını buluyordu. 1990'larda derlenmiş veriler, 1880-1914 arasında, başta İngiltere ve ABD olmak üzere, altın standardını kılsat politikasının temel yapımsı 14 ülkede enflasyonun ortalama yüzde 1'in altında (0.6) seyrettiğini gösteriyor. Ortalama ücret artışları bunun altında, faiz oranları ise üzerinde (yüzde 3.6) ile seyretmişti. Mutlak bir deflasyon dünyası. Büyüme hızları yüzde 1.7 ortalamayı gösterdiğine göre, hem dolar hem de rantierye kazançlar için "altından yapılmış model"dir. Kaynakların kırık gelirelilerin yüksekte oturanlara aktarıldığı model... Düşük gelirliiler sürekli borçlanmaya ve borç barmeye hüküm giymişlerdir. Amerikan halkının özdeyişiyile, "haydut baronlar" dönemi.

William Jennings Bryan

'AYIP ŞEYLER'

Şimdi 1890'lar Amerikas'ndan 1980'ler İngilteresi'ne gelelim. İyi bir İngiliz Teyze beniyor: Madam Thatcher. Tory partisinin başkanı ve Başbakan. İşe başlayınca önce ayağının tozuyla büyük madenci direnişini kırdı ve sermaye sınıfından "Aferin" ve "Demir Leydi" unvanını aldı. Sonra, topluma dönerek "Toplum diye bir şey yoktur!" (There is no such thing as society) dedi. Bunu iktisat diline çevirirsek, şunu söylüyordu: "Size artık deflasyon vereceğiz. Tadından yiyemeyeceksiniz. Fiyat artışlarını iyice yavaşlatacağız. Ücret artışlarınız elbette bunun altında seyredecek. Buna deflasyon derler. Ayrıca, artık öyle sendika, toplu sözleşme, verimlilikle göre ücret, dayanışma ücreti gibi 'ayip şeyler' istemeyin. Parasız eğitim, sağlık gibi sözler duymayacağım. İş güvencesi veremem. İşsizlik yaşamının 'fıtrat'ında var. İş bulan çalışır. Ücreti artırsanız borçlanarak çalışacaksınız. Borcunuz da ücretinizden ödeyeceksiniz. Ekonomide 'altın standardı'nın son şeklini 1971'de Nixon Abim yürürlükten kaldırdığı için, kapitalizmin yönetiminde esas 'altın kural' olan 'deflasyon standardı'nı biraz geciktirerek artıktırmış oluyoruz. Dünya kapitalizmine kutlu olsun."

SORGUSUZ KABUL

İktisadın çetrefil konuşma alışkanlıklarından sade halk Türkçesine çevirirsek "Teyze" bunları söylüyor, müjdeleyiyor. (Günümüz Türkiye siyasetinin söylemiyle eşdeğer kavramı merak edersek, buna, moda terimi atlamaksızın "sürdürülebilir kul hakkı" denilebilir. "İngiliz Teyze"nin bakışıyla, kapitalizmde yönetime soyunan Bryan'lar hep kaybedecek, kendisi ve müritleri hep kazanacaktır.

Emeği bağlayıp sermayeyi tamamen serbest bırakan model 1990'larla birlikte Amerika'da geliştirildi ve dünyaya yayıldı, yerleşti. Işık Kansu ile söyleşideki gibi, ona kuşbakışı "küresel" dediler. Her öyle yeni ama birbiriyle gerebiye özdeş birer ekonomî, siyaset ve toplum modeli yerleşti. İktisatçılar gibi, siyasetçiler de özdeşleşti. (Birtakım "atipik" iktisatçı hariç) Deflasyon, adı böyle konulmaksızın "fiyat istikrarı" olarak sunuldu. Yani, fiyatların düşük düzeyde ve istikrarlı olması herkes için hem iyidir hem de hesap yapabilmemizin güvencesidir, denildi. Bunu öncelikle IMF ve kapitalizmin onunla kardeş kurumları "vazgeçilmez" kıldılar. "Fiyat istikrarı" yani (yani deflasyonu) birinci hedef yapmazsak enflasyona sürükleniriz" düşüncesini yönetimlerden halk katına kadar ("Gerekirse simit yeriz!" çizgisi) yerleşti. Sorgusuz kabul gördü. (Enflasyon, bilindiği gibi, fiyatların birbiriyle yarış halinde koşudur. Ücretler onların arkasından, yetişmek için koşmaya çalışır, yetişemezler. Yönetimlerden gelme yerler. Deflasyonda ise fiyatlar ağır ağır yürürler fakat ücretler yürüyemezler, yine celme yerler. İkisinin arası yok mu, diye düşünülebilir. Bu siyasal iktidar meselesidir. O derin bir bahistir.)

'BÜYÜK İLİMLİLİK'

Emeğin bağılı, sermayenin serbest olduğu modelin tüm parçalarının birbiriyle uyumlu işleyebilmesi için bir merkez gerekliydi. Rol özetliyle modelin sahibi olan Amerika'nın merkez bankası (Fed) ait oldu. Fed önceki yıldır bir rolü oynuyor. O sayede, kapitalizmin özünde merkezi bir sistem olduğu berraklaşıyor. Fed deflasyonun dünya çapında sahibi işlevini kazanıyor, öteki yönetimler, sermayenin gıdası olan likiditeyi bedava sayılacak düşük lükteki "merkezi" faiz politikasıyla, "ucuz para" ile borçlanabilmesi için sermayeye sunmayı aksatmıyor. "Bedava" çizgisinde aslı öncelik, bilindiği gibi, Amerikan Hazinesi'nin, yani devletinindir. Demek ki, Fed hem devletin, hem de sermayenin (Wall Street, diyelim) freni çalıştırmalarından birinci deredece sorumludur. Tpkü Ücret artışlarının birinci alan deflasyondan da sorumlu olduğu gibi. Çok yönlü ve zor iş... 1990'larda (Sovyetler'den sonra) Fed Başkanı Greenspan o tarihi konjonktürün yardımcı göre önlü ayarı iyi tutturmuştu ve Amerikan ekonomisi de bir büyüme temposu yakalamıştı ki, üstadin çırağı, 2006'dan sonra başkanlık yapacak olan Bernanke bu tabloya "Great Moderation" demişti. Türkçesi zor. Şöyle anlaşılabilir: "Hayran olunacak öyle bir zemine oturduk ki bütün işler tıkırında!" (Bire bir çevirirsek, "büyük ilimlilik" olur. Bir şey anlaşılmaz.)

1990'lardan 2008'e giden döneme "Sınır Tanımayan Sermayeler Zamanı" diyebiliriz. Finans sermayesinin (Wall Street+City of London başta olmak üzere) dünyayı borçlandırma "misyonu"nu coşarak yürüttüğü, böylece gitgide büyüyen finansal açıklar yarattığı dönem. Büyüyen açıklar merkez bankalarını (başta Fed) sahneden ortasından kımıldatamaz hale getiriyor. O kimıldayamazken, başta çeşitli milli varlıklar olmak üzere "sermaye ürünü" şeklinde çevrilebilen her şeyin fiyatı, yani cazibesi arttıkça artıyor. Ve oyunun bir ana kadar oluşuyor: Bu riskli bir oyundur. Risk ne kadar yükseksse kazanç da o kadar yüksek olacaktır. Var mı oyuna katılmıyoruz? Emeğçiler, hatta evsizleri ve çulsuzları da "piyasa"ya katacaklar ve oyun kartopu gibi büyüyerek dünyayı 2008'e getirecek.

UYGULAMALAR GALERİ

E-Gazete: Cumhuriyet Gazetesi
Gazeteci Mensajları: Hava Durumu
Reklam: Cumhuriyet Kitapları

Video Haberler
Foto Haberler

İhan Selçuk'un Yazıları
21 Haziran 2010 tarihinde yayınlanmış Cumhuriyet Gazetesi Başbakanı İhan Selçuk'un yazılarında suçlamaları okuyabilirsiniz. Bu köşede aydınlanmanın bilgesi Selçuk'un günümüze ışık tutan yazılarını bulabileceksiniz.

BÖLÜMLER
Astroloji
Dünya
Kültür-Sanat
Siyaset
Yerel Yönetimler

Bilim ve Teknoloji
Cumhuriyet'in Egesi
Ekonomi
Pazar Yazıları
Tiyatro

Çalışma Yaşamı
Gezi
Piyasalar
Türkiye

Çevre
Kitap
Sağlık
Yaşam

Çizimler
Konser
Sinema
Yaz Dilleri